

O'SMIRLIK DAVRIDAGI QIYINCHILIKLARGA VA JAMIYAT TARAQQIYOTINING TA'SIRI

Axmedova Muyassar Xadimatovna
Toshkent davlat pedagogika universiteti
Umumiy psixologiya kafedrasi prof. v/b., psixol.f.d.
Sadritdinova Mubina Hasan qizi
Xorijiy tillar fakulteti talabasi
E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com
+998946592781

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola zamonaviy yoshlarining psixologik xususiyatlari bayon etilgan. Unda o'smirlarni o'ziga xos ijtimoiy-psixologik va demografik guruh sifatida tavsiflangan. Hamda ularning o'ziga xos bo'lgan me'yorlari, munosabatlari, o'smirlik strukturasi tashkil etuvchi xatti-harakatlarining shakllariga e'tibor qaratilgan. O'smir yigit va qizlarda kechadigan psixologik o'zgarishlar ifodalab berilgan. Ularning rivojlanishiga ayniqsa hozirgi kundagi ijtimoiy muhit, jamiyatning ta'siri tavsiflab berilgan.

Kalit so'zlar: *o'smirlik, psixologik qobiliyat, psixik jarayonlar, ota-ona, aqliy faollik, jizzakilik, "men" konsepsiyasi, xarakter.*

THE INFLUENCE OF ADOLESCENCE DIFFICULTIES AND SOCIETY'S DEVELOPMENT

Akhmedova Muyassar Khadimatovna
Tashkent State Pedagogical University
Department of General Psychology Prof. v/b., psychol. ph.d.
Sadritdinova is the daughter of Mubina Hasan
Student of the Faculty of Foreign Languages
E-mail: muyassaraxmedova1968gmail.com

Abstract. This scientific article describes the psychological characteristics of modern youth. It describes teenagers as a specific socio-psychological and demographic group. At the same time, attention is focused on their unique norms, attitudes, forms of behavior that make up the adolescent subculture. Psychological changes in adolescent boys and girls are described. The influence of the current social environment and society on their development is described.

Key words: *adolescence, psychological ability, mental processes, parents, mental activity, childhood, concept of «I», character.*

KIRISH

O'smirlik davriga o'tish sifat jihatdan yangi shakllanishlarning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, ular o'z-o'zini anglashning yangi darajasi, «men-Konsepsiya»ning shakllanishi deb tushuniladi. O'smirlik 11-12 yoshdan, 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Aksariyat o'quvchilarda o'smirlik yoshiga o'tish, asosan, 5-sinfdan boshlanadi. «Endi o'smir bola emas, biroq katta ham emas» - ayni shu ta'rif o'smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. O'smirlik bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, fiziologik va psixologik jismoniy jihatdan o'ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi.

Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi. Hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilishi ortadi, xarakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga yetish davri bo'lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taalluqli chigal masalalarning paydo bo'lishi bilan ham xarakterlanadi. Bular ta'sirida o'smirning xarakteri, atrofdagi kishilar bilan muomalasi, jamiyatda sodir bo'layotgan voqealarga munosabati tez o'zgarib boradi. Ba'zan ijtimoiy masalalar to'g'risida noto'g'ri tasavvur va yanglish fikrlar hosil bo'lishi tufayli u muayyan tartib qoidalarga tanqidiy ko'z bilan qaraydi.

O'smirlik - bu inson hayotidagi muhim va qiyin bosqich, hayotning qolgan qismini ko'p jihatdan belgilaydigan tanlov vaqti. O'smirlik davri bolaning ijtimoiy faolligining jadal rivojlanishi va qayta tuzilishi bilan ajralib turadi. Bola hayotining barcha sohalarida kuchli siljishlar sodir bo'ladi. Bu yoshni bolalikdan kamolotga «o'tish davri» deb bejiz aytishmagan. O'smirlik shaxsiyatning rivojlanish bosqichi, qaram, qo'riqlanadigan bolalikdan mustaqil hayotga o'tish jarayoni sifatida qaraladi. Bunda bola kattalar tomonidan o'rnatilgan maxsus qoidalarga muvofiq yashaydi. Bu vaqtda xulq-atvorning barqaror shakllari, xarakter xususiyatlari va hissiy reaksiya usullari rivojlanadi va shakllanadi, ular kelajakda kattalar hayotini, uning jismoniy va ruhiy salomatligini belgilaydi. Shuning uchun ham o'smir shaxsining sog'lom rivojlanishiga to'sqinlik qilmaydigan, aksincha, xizmat qiladigan shart-sharoitlarni ta'minlashda oila muhitining o'rni juda muhim.

O'smirlik davrining psixologik xususiyatlarini S.Xoll ilk bor o'zining ilmiy tadqiqotlarida tasvirlab berdi. U o'smirlik xatti-harakatlarining nomuvofiqligini ko'rsatdi (masalan, intensiv muloqot izolyasiya bilan almashtiriladi; o'ziga ishonch o'ziga ishonchsizlik va o'zgaga ishonchsizlikka aylanadi va hokazo.). U psixologiyaga o'smirlik g'oyasini rivojlanishning inqiroz davri sifatida kiritdi. - Voyaga yetganlik hissi o'smirlik davrining boshlanishining psixologik belgisidir. Ta'rifga ko'ra, D.B.Elkonin, balog'at tuyg'usi - bu ongning yangi shakllanishi bo'lib, u orqali o'smir o'zini boshqalar (kattalar yoki o'rtoqlar) bilan taqqoslaydi, assimilyasiya qilish uchun

modellarni topadi, boshqa odamlar bilan munosabatlarini quradi va o'z faoliyatini qayta tashkil qiladi.

O'smirlik quyidagi psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Voyaga yetganlik tuyg'usining paydo bo'lishi va emansipatsiya reaksiyasi.

V.V.Kovalyovning ta'kidlashicha, bu balog'atga yetish istagi, mustaqillik, o'zini kattalar vasiyligidan ozod qilish istagi, bolalarga tegishlilikini inkor etish hisoblanadi. O'smir o'z shaxsiyatida huquqlarini kengaytirishga va unga nisbatan kattalarning huquqlarini cheklashga intiladi. Norozilik va itoatsizlik - bu o'smirning vositasidir, shu asosida kattalar bilan munosabatlarning oldingi turini o'zgartirishga intiladi.

2. Tengdoshlar bilan reaksiyalarni guruhlash.

Tengdoshlar bilan muloqot o'smirlik davridagi yetakchi faoliyat bo'lib, unda o'quv faoliyati asosiy fonga o'tadi.

A.E.Lichkoning so'zlariga ko'ra, teng huquqlilik va hamkorlik asosida tengdoshlar guruhiga qo'shilish hozirgi davrning eng muhim muammosi hisoblanadi. Unda o'rtoqlar bilan doimiy muloqot o'smirning ular orasida munosib o'rin egallash istagini keltirib chiqaradi va bu faoliyat xatti-harakatlarning asosiy motivlaridan biri bo'lib qoladi. Yigitlar guruhlarida muloqot qilishadi, ularning do'stligi juda hissiy kechadi, ko'plab tajribalarga to'la bo'ladi.

3. O'zini o'zi anglashning rivojlantirish.

O'smir shaxsining eng muhim xususiyati, L.S.Vygotskiy ta'kidlaganidek, aks ettirishning tez rivojlanishi va uning asosida o'z-o'zini anglashdir. Aynan shu yoshda shaxsning o'zini o'zi qadrlashga yo'naltirilganligi paydo bo'ladi. O'smirning intilish darajasi o'z-o'zini hurmat qilish xususiyatiga bog'liq. O'z-o'zini hurmat qilish o'smirning boshqa odamlar bilan muloqot qilish jarayonida paydo bo'ladi va shakllanadi. M.V.Gamezo, «Agar baholash adekvat bo'lsa, unda adekvat o'z-o'zini hurmat qilishda shakllanadi, lekin agar o'smir kam baholansa yoki ortiqcha baholansa, u holda o'zini o'zi qadrlashning yetarli emasligi shakllanadi» dedi.

4. Qarama-qarshi jinsga qiziqishning paydo bo'lishi.

O'smirlik davrida ikkilamchi jinsiy belgilar organizmda paydo bo'ladi. Tana ayol (qizlarda) va erkak (o'g'il bolalarda) jinsiga ko'ra turlicha shakllanadi. Bunday o'zgarishlar jismoniy "men"ning yangi qiyofasini paydo bo'lishiga olib keladi. Kattalar sifatiga xos belgilar o'smirlarda o'ziga nisbatan sub'yektiv munosabatda shakllanib boradi. Bu hayotning to'la huquqli ishtirokchisi sifatida kattalar muhitida yashash istagini paydo qiladi. O'smir o'zining kengaygan imkoniyatlarini his qiladi, u jamoat hayotida faol ishtirok etishi, mas'uliyatli vazifalarni o'z zimmasiga olishi, ko'proq mustaqillik huquqlarini kengaytirishni talab qiladi. Ular qadr-qimmatini oshirib, o'zlarining kamsitib bo'lmaydigan shaxs sifatida bilishni kuchaytirdilar.

Bugungi kunda zamonaviy hayotning o'ziga xos xususiyatlari o'smirlarning hissiy hayotiga kuchli ta'sir qilmoqda. Ijtimoiy va jismoniy muhitning tez rivojlanishi, hayot sur'atining oshishi, ekologik buzilishlar, qadriyatlarning o'zgarishi kabilar bunga yaqqol misoldir. Bunga o'smirlar kattalarga nisbatan nochorlik, sog'inish, umidsizlik hissi bilan munosabatda bo'lishadi. Shu bilan birga, aksariyat hollarda kattalar yoshlar muammolari bilan kamroq shug'ullanib, aniq pozisiya bildirmaydilar. O'z munosabati va baholarini bildirmaydilar, yetarlicha aniq talablar qo'ymaydilar. Kattalar tomonidan qo'llab-quvvatlanmaslik o'smirda ishonchsizlik, kelajakka nisbatan qo'rquv, infantilizm va ruhiy bo'shliqni shakllantiradi. Bu o'z navbatida o'smirlar ongida kattalarnig ularga yordam bera olmasligiga ishonch hosil qilish xususiyatlari ortishi mumkin. Bu yoshda asosiy qadriyat tengdoshlar, kattalar bilan munosabatlar tizimi, idrok etilgan yoki ongsiz ravishda intilayotgan "ideal"ga taqlid qilish, kelajakka intilish (hozirgi kunni qadrlamaslik) kabi omillar muhim hisoblanadi. O'z mustaqilligini himoya qilgan o'smir o'z-o'zini anglash, "men" obrazi, haqiqiy va ideal "men"ining nisbatini aks ettirish asosida shakllanadi va rivojlanadi. Psixik jarayonlarning intellektuallashuvi asosida ularning sifat jihatdan o'zgarishi tobora kuchayib borayotgan o'zboshimchalik, vositachilik chizig'i bo'ylab sodir bo'ladi. Demak, o'smirlikning asosiy neoplazmasi ijtimoiy ong, ichkariga o'tgan o'z-o'zini anglashdir.

XULOSA

Shunday qilib, yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni aytishimiz mumkinki, o'smirlik o'tish davri bo'lgani uchun nafaqat o'smirlarning o'zlari, balki ularning atrofidagi kattalar orasida ham muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Juda qisqa vaqt ichida, taxminan 11-12 yoshdan 15-16 yoshgacha, odam bolalikdan kattalarga aylanadi. O'smirlik davridagi qiyinchiliklar muqarrar. Ammo bu davrning og'ir va shikastli bo'lib qolishi avvalgi yosh davrlariga, ularning atrofidagi odamlarning tushunish, yetuk shaxsni qabul qilish, o'z vaqtida yordam qilish, to'g'ri va uyg'un munosabatlar o'rnatish qobiliyatiga bog'liq. O'spirin uchun tez o'zgarib turadigan yangi vaziyatda u ko'pincha o'z nuqtai nazarini yo'qotadi, qiyinchiliklarga duch kelganda, o'spirinda kuchli qarshilik hissi paydo bo'ladi. O'smirlar o'z his-tuyg'ularini zo'ravonlik bilan ifodalashga moyil bo'ladilar. O'smirning ruhiy holatida - e'tiborni tortishga moyilligi va rivojlanish holatlarining keskinligi mavjud. Bularning barchasi o'smirlik davridagi qiyinchiliklarning asosiy shartidir.

Har doim kattalar uchun tushunarli bo'lmagan o'smirning murakkab dunyosi har kuni ularning qo'llab-quvvatlash va sozlashni talab qiladi. Shu sababli, o'smirlar bilan ishlashda ularga ko'pincha yangi me'yor va qoidalarning o'zlashtirishda yordam berishni taklif qilish kerak. Aqliy qobiliyat va funksiyalar rivojlanishining sezgir va

tanqidiy davrlarini bilish inson rivojlanishining bosqichlarini yaxshiroq tushunishga va o'z vaqtida tashxislash va tuzatishga imkon beradi. Shuning uchun o'smir yigit va qizlarda kechadigan psixologik o'zgarishlar, ularning rivojlanishidagi o'ziga xosliklar haqidagi bilim va tajribalarga imkon qadar kengroq ega bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ambalova S.A. O'smirlik davrida aqliy rivojlanish omillari // Pedagogik jarayon: muammolar va istiqbollari. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami / – M., 2016.
2. Axmedova M.X. Ijtimoiy jarayonlarning til hodisalariga ta'siri // Yoshlarga ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish markazi. 2023/2/11. B.49-53.
3. Выгоский Л.С. Юqori psixik funksiyalarning rivojlanish tarixi. T.3. – M.: Pedagogika, 2013.
4. Выгоский, Л.С. Bolalik psixologiyasi (1930) L.S.Vigoskiy. - M.: Eksmo-press, 2000. S.1008.
5. Dragunova T.V. O'smir psixologiyasi. – Perm: Ilm, 2014. 4. Kreyg G., Bokum D. Rivojlanish psixologiyasi. – Piter: AST, 2004. 80-90.
6. Ostapenko G.S., Ostapenko R.I. Deviant xulq-atvori bo'lgan o'smirlarning shaxsiy xususiyatlarini tahlil qilish // Fan va ta'lim istiqbollari. 2013. S. 54-64.
7. Taxoxov B.A. Zamonaviy “qiyin o'smirlar”ning psixologik va pedagogik xususiyatlari // Togliatti davlat universitetining fan vektori. Seriya: Pedagogika, Psixologiya. – Piter: 2018. 114-120